

TOPIC:

(HONOUR) PSYCHOLOGY

INFORMANT:

ADI MERE KARIKARIJU.

PLACE OF ORIGIN:

CUVU MADROGA:

PLACE OF INTERVIEW:

RAIWAI SUVA.

DATE:

Yasania ni Vosa kei na Tovo Vakaviti
Institute of Fijian Language and Culture
41 Loftus Street, Suva, Fiji

INVESTIGATOR:

VASITTI LIGAIRI.

2 Au vinakatak Mere mo talanoatak mada i ke, na i tovo ni veirokovi e dau vakayacori vua e dua na Turaga, e na nona dau yaco yani e na Loma ni koro vakaturaga o Cuvu? Vinaka, me vaka ga na taro e tarogi tiko mai, na nona dau yaco yani e dua na Turaga se vulagi dokai, e na Loma ni koro o Cuvu, e dau vakayacori talega vua na veikidavaki vakaturaga sensa nodra veirokorokovi vakaturaga, e dau vakayacori talega e na veiyasai Vitu. Ia e dau vakavu dua sara na nodra yaco yani, kevake e tu e dua na ka bibi e yaco e Loma ni koro, e na gal rawa ni dau gole yani kina na vulagi dokai, se so na Turaga Bale e na veiyasai Vitu me ra dau taleva se sikova yani na koro. Ia, me vaka ga na ka au sa tukuna oti tiko, na veikake sara e dau vakayacori vei ira na Turaga, e na vakayacori talega vua. E na dau vakayacori vua na i Vakasobu, se e na dau Galovi, se e dau tale tiko na kena i vakarau e tiko, e tiko na yacana vakamadroga, e dau vakayacori vei ira na Turaga, e dau tevuki na nodra i dabedabe, se e ra dau

veisiko beka, me ra sikova wavoki na koro, e na dau tiko beka,
 o ratou na yadra, se ratou na bati, me na dau salavata kei ira,
 me ra dau yadravi tiko. Ia, e ya e dau vakayacori vakalevu e liu
 me vaka e na gauna ogo, e ra sa sega ni dau yaco yani vakalevu
 na vulagi, sa vaka e dau yali kina na veirokorokovi vakaturaga
 o ya. Ia, o ya na gauni sala vakadodonu e dau caka.

--Vinaka, e vakacava ni sa dau lako yani e dua na Turaga, me vakacava
 ke e lai tiko. Me lai tiko me vaka me lai macawa dua, e na
 vanua cava e na dau lai maroro kina. Se na cava soti e dau caka
 vua, me dau vakamarautaki tiko kina e na nona tiko e na loma ni
 koro?

Na ka o ya, e sa na gai dau vakatau vei ira na Turaga ni Tavusa.
 E ra dau veivosaki, me ra gai dau bosesa vata kina na vanua me na
 laki tiko kina, me vaka e na gauna ogo, e sa kila ni sa tu na
 otela e ra tu e na neimani yasayasa, sa dau levu na Turaga e ra
 dau lako yani, sa ra dau lai tu ga e na otela, sa ra sega ni dau
 tiko vakalevu e na koro, me vaka na Turaga na Paraiminista, se
 na Turaga na Kovana, ni ratou dau gade yani, e ratou sa dau lai
 tiko vakalevu e na Otela na Fijian. Ia, me vaka ni se sega ni
 tiko e dua na Bure ni Vulagi dina, me ra dau lai tiko kina. E
 dina ni sa tiko na nodratou i tiko tiko Na Ka Levu, ia e sesega ni
 tiko e dua na nodratou vale, me da rawa ni kaya ni kilikili beka,
 me na rawa ni vakacila tiko kina e dua na Turaga. O ya e gai
 dau vakatau vei ira na Turaga ni veiyavusa, me ra veivosakitaka
 vata, me na gai rawa ni lai maroro tiko kina na Turaga ogo,

se na nodā vūlāgi doka, ni dāu vakayacori vā na veiqaravi, E
vaka saraga e qaravi tiko e dāu ga na Turaga ni Nakuruvakarua.
E na nona dāu qaravi tiko, ya e ra dāu tiko ga o ira na vakasaga,
se o ira na tara na kena me ra qaravi koya, e na gal tiko talega
ga na gauna me na vakasarasara taki kina. Se kevaka e lako tiko
yani e na dāu na i naki, se dāu na sogo, e na gauna o ya, e na
tikona o ya, e dāu na tikina bibi sara e dāu qaravi vinkaka sara,
me na rawa ni vakamarautaki kina, se me vaka i balebale vinkaka
kina na i naki ni nona lako tiko yani.
-- E rawa ni o tukuna, na gauna e sa dāu lesu tale kina, na veimatagali
veitokorokovi vakasava e dāu vakayacori vā se e dāu vakayacori vei
koya namarama kei na Turaga e na vanua ko Cuvu?
Me vaka ga ni sa dāu gole mai e dāu na vūlāgi e na nodā dela ni
yavu, e dāu vaka e rui ka bibi toka vei keda, na nodra talaci. Na
ka ga e dāu gal caka, e sa dāu caka e dāu na sogo, me sa talaci
kina na vūlāgi, e so beka na gauna, o ira na vūlāgi e ra dāu vaka-
yacora na nodra i tatau, vei ira na lewe ni koro, vaka kina vei
iratou na Turaga, me nodra i tatau ki na loma ni koro, e ratou
vakacili tiko kina. Na kena i karua, e ra dāu solevu tale ga o
ira na lewe ni koro. Me ra solevu taka na nona sa vakarau gole
tani mai na vūlāgi, ni na biuti ira mai, sa gal dāu caka na vei-
meketi, e vakasavi kei nodra tavu tiko bekanaturaga vūlāgi o ya,
se e nodra Turaga mai, e dāu bula sara na nodra veimeketi se na
nodra veisolevutaki, ni sebera ni ra na talaci koya mai, e se

sebera talega ni blublu mai na vulagi.

--Mere, e vakacava na gauna ni marau, me vaka na nada gauna ni

Siga ni Sucu kei na Vakatawase, e na gauna e da dau marau kina

e na vei'yabaki, na cava soti e dau caka, e na tovo ni vei'vaka-

tokorokotaki e dau caka, e na vanua vakaturaga mai Cuvu, e na

nodra dau vei'siko mai e so na lewe ni koro tani, se so na lewe

ni yavusa tani, vei kemuni e Cuvu, se e na gauna o ni dau sikovi

ira kina. Mo vakamascalataka mai, na cava soti e ra dau cakava e

na gauna ogo?

Vinaka, e na gauna ni Sigani'sucu, keimami dau vakatawase ga e na

neimami dui koro. Ya, keimami dau kana ga vakamataqali, keimami

Lotu vata ga, e na gauna ni Vakastigalevu, keimami sa dui dau

vakastigalevu vaka mataqali ga. E dau tu e so na yabaki, e ra dau

vei'vosaki kina na Turaga, se ra dau lomavata kina na Turaga, e

na koro, me keimami dau kana vata va koro. Ya me tekiu mai e

na mus ni koro ka dua, me kauta sobu ki na mus ni koro ka dua, me

keimami na kana vata kece kina vaka dua. E na gauna ni vakatawase,

keimami dau veisau, e vei'yabaki, keimami dau veisau. E na dua

na yabaki, o keitou na koro vakaturaga o Cuvu, keimami dau gole

tiko e na koro ko Rukurukulevu. Keimami dau lai vakatawase tiko

vata kei ira. E na dua tale na yabaki, e ra na gole mai vei

keimami na koro o Cuvu. Ni dau oti o ya, e qai dau tini na Lotu,

kevaka e yabaki ogo, keimami vakatawase i Rukurukulevu, kena i

balabale, e na lai tini na Lotu i Cuvu. Ya e dau bula sara na

neimami vei'meketi, kei na tauratale, e vaka kina na veisau, e na

so na ganna, keimami dau lave caka sara ga me keimami bidalaki i wai. Keimami sega ni dau vakalusa na ganna e na taki wai.

Keimami dau vakayagataka tu ga na waitui me keimami keveta mai e dua na tamata, keimami lai toni koya i waitui. Ia, e vakavo ke dua na lega e tiko e vakayacori tiko e dua na somate, se dua na vakaloloku, se e dua na koro voleka vei keimami e lea tiko, e

vakayacori tiko e dua na somate se cava, e sega ni dau tukuni, kei mami sa dau kila ga na lewe ni koro i ke, ya sa dodonu ga me keimami vakaloloku. E dau caka na kana na lotu vata, ia na vakasausa kei na mamauwe e dau caka tu, e sa na sega. Keimami dau vakaloloku

taka na nona yali e dua, e sega ni keimami vakalolokutaka na nona yali e dua na Turaga Bale se dua na Marabale, kevaka e dua sara ga na lewe ni koro e lega tiko, e na vakayacori tiko na somate e na koro o ya, e na sega ni taucoke na neimami lassa, me vaka e

dau vakayacori tu e na veiyabaki.

--Vinake o sa vakamagalataka toka o ya na i tovo ni marau kei na

kens rokovl e na loma ni koro o Cuvu, vata kei na vanua e so tale e dau lai vakayacori kina na marau ogo, au vinakata mo vakamagalata taka i ke, na lotu. E na ganna ni lotu, me vaka ni dau curumi

kina na Turaga me lako yani i Lotu, e na vanua e dau dabe kina, sa vakarautaki tu e dua na vanua me dabe kina kei natou na lewe

ni nona vuvale, se o ratou na Turaga, na gone Marama kei ratou

na luvana, se e ratou dabe ga e na dua na vanua, e ratou sa vinakata.

Au kerea mo vakamasalataka vei au ogo, na nona curu yani, na nona
 Lesu tale, e ra dabe tiko ga na tamata na nona lako mai se, e
 ra tucake kece ga mai e na dua na gauta, ka ra veimuri mai tuba.
 Au kerea mo vakamasalataka mada na tikina ogo?
 Vlnaka, me vaka na vale ni Lotu i Cuvu, e sa dau vakarautaki tu
 ga mai na, Cuvu Methodist Church. Ni da sa curu yani e na katuba
 Levu i ra, ya e da dau curu kina na i vavakoso. Ni da rat yani
 vakadododu i cake, e na vica na i dabadabe e ratou na toka mai
 cake. Ya na nodratou i dabadabe na Turaga na i Talatala, sa na toka
 tale ga kina e vica na i dabadabe, me baleti ratou na dau willi
 lesoni, se o ratou na dau veilitaki tiko e na Sokalon e vaka
 yacori tiko. E vica tale na i dabadabe, e na toka e na yasana
 i matau, ni da gal curu yani i katuba Levu, e rua na i dabadabe
 e rau tiko i kea, e dua na nona i dabadabe na Turaga na Ka Levu,
 keti na dua e nona na Turaga ko e se gal bale ga ogo, o Ratu Josefa
 Gavidli, e tiko vata ga na nodrau i dabadabe. E rau dau dabe toka
 ga mai i cake, me vaka taki rau na i talatala. Ia, e na vakayacori
 tiko na Lotu, kevaka e vakayacori tiko na Lotu, ke dua beka na
 Turaga e vulagi dokai, e na vakayacori vua na veikidavaki vakalotu.
 E na caka vua na vosa ni veikidavaki, sa na gal doli tale mai vua
 na Turaga vulagi dokai. Ia, kevaka e Lotu tikoga na koro o
 Makuruvakarua, e da na Lotu tiko ga o keda na Leve ni vavakoso, e
 da na sega ni kidavaki. Ia e na duatani ga na vana e da na dabe
 mai kina. Ia, o keimami na neimami na mata vuvale, ketou na sega
 ni dabe vata keti ira, keimami na dabe ga mai keti ira na vavakoko.
 Me vaka na nodra curu tale ga yani, e ra na curu mai e na katuba

mai cake. Sa tiko ga na katuba e curu mai kina na Turaga na i Palatala, sa tiko tale ga na katuba, e rau na curu mai kina na Turaga Na Kalevu, vata kei na Turaga na i Laukei ni Vatanitawake. Me vaka ni toka vata ga na nodrau i dabadabe e na yasana i matau, e ra na curu vata ga mai e na katuba e na yasana i matau. Ia na sokalon e dau caka tiko, e na tautauvataga kei koya e dau caka tu ga e na veisigatabu, na i tuvatuva ni veika e dau vakayacori. Na kena suka, e na vakatau ga vei keda na node curu mai. Baleta ni sega ni vaka na vale ni Lotu e na Centenary, ke Lotu tiko na Turaga na Paraiminista, se na Kovana, e dau waraki, ke rau sa curu i tuba, da gai rawa ni lako, baleta ni dua kece ga na katuma e da na curu kece kina. Ia, e Cuvu e sega, me vaka ni sa suka ga na Lotu, e da sa curu kece ga mai. Mi sa tiko ga na katuba e rau na curu kina o rau. E da sega ni curu vata tiko e na dua na katuba. Ko beka ga o ya, na ka au raica tiko e na gamu ni Lotu.

-- Vlnaka Mere, me vaka ni o sa talanostaka oti, au vlnakata mo vaka-raitaka i ke, na i vakarau ni sucu e dua na luventi Turaga, e na loma ni koro vakaturaga o Cuvu, na nona tokovi, na nona sucu mai, na veiqaravi e dau vakayacori vei koya, me vaka na veiqaravi vaka- Turaga kece sara e dau vakayacori vei koya, me yacova sara ni sa lai lakolako. Na nona i davodavo, na i sulu e dau daromaka, na seruti ni uluna, vata kei na kakana e dau vakani kina. Se o cei na marama, e tiko ga na tamata, e ra rawa ni tara na gone. Au vlnakata mo ni vakamagalataka e ke?

Vlnaka, na nona sucu e dua na luventi Turaga, e sega sara ni dudidui kei na kena e dau vakayacori talega e na veiyasai Viti. Ya e dau vakayacori kina na kevekeve, me ra dau tiko e so na marama

me ra kevekevetiko, me yacova sara ni sa lutu na vicovico ni gone o ya, ke sa lutu vua e dua na marama, se o ira na marama o ya. Ia na kevekeve mai Nadroga, e dau vakayacori tiko e dua na sogo, me vaka na Vaco na yacana. Ya vei keda beka na sega ni kila na vosa vaka-Nadroga, e da na tukuna beka na vakabogitini, se na vakabogitini. Vei ira, e dau tiko e dua na bogi, me dau vakayacani tiko kina na Vaco. Ya, e dau vakayacori saraga kina na kena i vakarau vaka Turaga tauvoko. O au mada, au sa raica na nona sucu mai na ulumatua nei Senatora Ratu Osea Gavidi, e dina a sega ni vakayacori e loma ni koro, a lai vakayacori e na nodra i tikotiko mai Lautoka. Au raica tiko na ka e vakayacori kina, e marama ni valasgi na watina, ia na ka e vakayacori vei Luvena, e vakaviti tauvoko saraga. E lili tu na tauvanu ni Viti, me vaka keda, e da sa vakawalena tu sa, lili tu e dua na tikiti ni kumi ga, me lili tu, me yacana wale tu ga. Ia, na siga o ya, au raica ni lili sara tu ga na tauvanu ni Viti, gai keveti tiko na gone ogo, kevekeve tiko e dua na marama, e rau sa gai dabe toka me vaka e ubi rau toka na tauvanu. Sa gai caka e levu na mataqali i vakarau vakaturaga i kea, me vakabalebale tiko na ka e vakayacori tiko ogo. Na kena vakayacori tiko na sogo ogo, e na tauvanu sara ga kei na kevekeve e vakayacori tiko e na veiyasai Viti. Ia, e sa sega ni vakayacori tiko vakalevu e na gauna ogo, baleta ni da sa rui vakawaleta. Ia, ya mada, na ka au se raica mai o au. Ia e sega ni macala e na gauna ogo, au sega ni vakabauta ni se caka tale tiko ga e na gauna ogo, me vaka ni sa vaka weleweletaki tu na nodra i vakarau vakaturaga, e na veiyasai Viti e na gauna ogo. Ia e tiko e so, e se rokova na Luvena, e se vakayacora

saraga na i vakarau vakaturaga vei na Luvena, ni se gai sucu mai e

dua na Luvena vou.

Mere, me vaka ni o tukuna tiko oqori, ni o a raica na gauna e a

caka tiko kina na veiqaravi vakaturaga, se na nona rokovu na

gone ulumatus, nei Senator Ratu Osea Gavidi, e rawa ni o vakaraitaka

i ke, na cava na nona dau vakaisulutaki kei na gauna e dau vakani

kina. E dau, mataqali veitokovi vakaturaga cava e dau vaka vei

koya e na gauna oqo, e na gauna ni kana, vata kei na gauna ni

vakaisulutaki, vata kei na gauna e dau qaravi kina e na nona loma

ni vale, e keveti tikoga se dau bin talega i ra me vakai ira na noda

gone e na gauna oqo?

Vinaka, nanona kana, e na tiko e dua na marama, e na vakai sulu tiko

na marama o ya, me na gai tiko talega e dua na tikiki ni kumi, me na

roqoti kina na gone oqo, ya e na vakani tiko. Me vaka ni se gone

lailai, e na se roqoti tiko na gone oqo ka vakani tiko, e na tevu

tale tu ga na i dabadabe e rau na dabeca tiko. E na dabadabe e rau

dabeca tiko o ya, ni gauna ga e rau kana oti kina o ya, e sa na coki.

Ia na gauna e na moce kina, e na moce ga e na vanua e sa vakarau-

taki tu, e rau na dabe tiko kina o rau na veivugoni beka, se o rau

na veibuni e rau veikeveti tiko, e na moce ga e na vanua e sa vaka-

rautaki tu. Ya, e na vanua e lili tiko kina na taumamu ni Viti,

me na rawa ni lati rau toka, me rau kakua ni laurai mai. Ia, e na

gai tiko ga na bogi e na gai dau cereki kina vakadua na ka oqo, e

na gauna e sa vakarau tau kina i ra na gone oqo.

Mere, me yacova mai na gauna oqo, e sa na kalevu sara toka na gone
oqo, e se na caka tiko ga vua na i tovo ni veitokovi oqo, me vaka

--

--

e dau garani e na ganna ni kans, se, vata ket na ganna e dau
 garavi kina. Me vaka ni dau garavi e dua na gone, Iveni Turaga,
 e loma ni vale, e rawa ni o tukuna i ke?
 Vet au mada, au vakabauta e na sega ni garavi sara e na ganna e se
 gal sugu kina, me vaka ni sa duatani sara mai na vana e ratou sa
 mai tiko kina sara ogo, kens i karua, e sa duatani talega na marama,
 e sa garavi ratou tiko e na ganna ogo, sa na duatani na i vakarau
 ni nona veiqaravi vua. Au vakabauta kevaka me na mani levu cake
 mai na gone ogo, me na gal lai susugi tale i nakoro, au vakabauta,
 ke dua na marama e kila cake sara na i tovo vakaturaga, e na rawa
 ni vakayacora tale vua na i vakarau ogo. Ia, na ganna madaga ogo,
 e sa sega ni dau vakayacori vaka kina. E baleta tiko ga, ni sa
 duatani tale tiko na marama e sa veiqaravi tiko, sa duatani na nona
 i vakarau vua.

 Vinaka Mere, me vaka ni o makubudra tiko na i tauket na Vataniwaka,
 o sa dau talca beka e so na vakamanu, e dau cake e na koro vakaturaga,
 o Cuvu. E rawa beka ni o talanoataka i ke, na nona tokovi, e dua
 na Turaga e na nona vakamanu, vata ket na nona marama, vata ket na
 veiksa kece sara e dau cake ve rau, me vaka na noda i tovo ni
 veitokokokovi vakavava, na marama ket na turaga e Viti?

Vinaka, e dua ga na vakamanu, au se gal donuya wale toka ga ogo, o
 ya, e dua na vakamanu levu beka, e ra gal sotakaya na koro vakaturaga
 o Cuvu. A sega ni vakayacori e na koro o Cuvu, e a lai vakayacori
 sara e na koro o Sabeto. Me vaka ga ni a dua vei iraton na gone
 mai na Vataniwaka, a lai vakamanu vakaket na Ivi Sabeto. Oti o
 ya, e a gal kanu sobu o koya me lai vakamanu, sa kanu vata ke ce sara

tiko ga, ket na i sulu kece e na lai daramaka tiko. E na gauna ni lotu ni veitube, e na duatan kina na nona i sulu. E na gau na ni kana, e na duatan kina na nona i sulu. Ket na gauna e sa na vakayacori kina na vakamanu, ni rau sa na lako yani e na loma ni vale ni lotu, i kea e sa na wawa kece tu mai na lewe ni vanua. E sa na tu talega o koya e na muri rau tiko, ka na sala vata tiko ket rau. Ni rau sa na tiko, e sa na vakayacori kece saraga vei rau, na i vakarau kece saraga vakaturaga, e ra dau vakayacora o ira na Turaga mai Sabeto. Ni sa na oti na vakamanu, ni sa na vakayacori na lotu ni veitube, sa na oti o ya, e rau sa na gai mai kana., ni sa na oti na kana, e sa na gai kau na marama ogo, e sa na gai dau lai sogo tiko o koya e na loma ni rumu. Ni sa na lai sogo tiko e na loma ni rumu o ya, me kakua ni vakaraitaki koya mai. E sa na tiko e na loma ni rumu o ya, me tabu siga tu. Se ra na veimeketi tiko na turaga ket na marama, e ra tiko e loma ni koro, me ra na waraka tiko kina na macala ni ka e macala mai, e na nodrau lai moce vata tiko na turaga ket na marama veiwatini vou. Ya, na i vakarau vakaturaga e ra se dau vakayacora e na gauna e Liu, e sa na vakayacori kece saraga e na gauna o ya. Me rau sogo tiko, tabu siga tiko na gone yalewa, sogo tale tiko ga mai na Turaga na Lui Sabeto. Me ra gai raice i kea na Turaga ket na marama, e ra lai tiko yani, me ra gai raice kina, se se tiko vlnaka beka o koya na marama, se sa dua beka na turaga e sa vakacalaka taki koya oti mai. I kea saraga ga, e gai dau Laurai kina. Kevaka e se tiko vlnaka beka o koya na marama, e ra sa gai dau veimeketi. Ra dau veimeketi, ya e ra sa dau dokadoka saraga kina o ira na weka ni

yalawa o ya, ni se tiko vlnaka yani o koya na nodra gone yalawa. Ko e kan tiko yani me laki vakaman. Ia na i vakarau kece saraga e vakayacori e na vakaman ogo, e nadra i vakarau kece sara ga na Turaga na Tui Sabeto e vakayacori kece saraga vei rau. Ia, me vaka ni rau Turaga ke Marama ruarua tiko o rau na vakaman ogo, na Turaga na Tui Sabeto, ka vaka tale ga kina o koya na marama e vakaman tiko, ni gole mai ki Nakuruvakarua, e taucoke saraga na ka e vakayacori vei rau. Na kena i karua, na i naki tale tiko ga ni vakaman ogo, me rawa ni vakaukauwa taki kina, na nodrau wa ni veiwekani ogo, o ratou na matauvale mai Vatanitawake, kei ratou na matauvale nei Tui Sabeto. Ni o ratou e ratou veiwekani tikoga. A i naki tiko ni vakaman ogo, me vosaki kina na marama ogo, me rawa ni lai vakaukauwa taka tale na nodratou wa ni veiwekani. Sa koya beka ga o ya.

--- Ni sebera ga ni o vakavili na vakamala ni vakaman vakaturaga ogori, e rawa ni o vakamascalataka e ke, na gauna e rau vakaisulutaki kina. O cei soti na tamata e na tara na yagodrau. E rawa ni o vakamascala taka i ke, o cei na tamata e tara na yago ni turaga se o ira na Luve ni turaga e na vanua vakaturaga ogori o Cuvu, kei Sabeto, me vaka ni o sa vakamascalataka oti. E rawa beka ni o tukuna i ke, o ira saraga e ra vakaisulutaki rau, me ra tara na yagodrau?

Vlnaka, na nona garavi tiko na gone yalawa ogo, me vaka na nona i sulu, kei na kena mai seruti na uluna, se lumuti na yagona, e ratou garava sara tiko ga o ratou ga na tuakana. O ratou na gone yalawa nei Ratu Jo, o ratou ga na gone mai Navatanitawake, e ratou a vakaisuluti koya, e ratou lumuti koya, ka ratou seruti koya. Ia, na

nonai sulu, e duatani ga e ratou na vakarautaka mai. Ia, na nona garavi kei na nona vakasulumi tiko, e ratou sa na mai garava ga o ratou. Me vaka na nona kau tiko q ya, e sa na gai

muri ratou na koro, se na vanua, kevaka e lako tiko, me ra na gai kauti koya, sa ra gai kauti koya, me ra gai lai bititi koya yani, me yacova ni sa caka oti kece na veicakacaka go, ni vakamau, sa na gai bitu laivi tu yani, sa ra na gai lesu kece tale mai, o ira. Ia e dodonu ga me muri tiko, me ra veikau taucoke tiko.

--

Vinaka, sa oti toka ogori Mere na kau ni vakamau, se na ka ni veitokorokovi e dau caka e na gauna ni vakamau. E rawa ni o talanoa taka na gauna ni kana. Me vaka ni makubudra tiko na i tauketi kei Vatanitawake, e rawa beka ni vakamasalataka e ke, na gauna e dau garavi kina e na gauna ni kana. E dau tevuki beka na nona ibe ni kana, na nona dau vakayacori kina na kana. Na kakana cava e dau kanila, o cei na tamata e dau tara na kana. Se e dau coboti na kana, e rawa beka ni o vakamasalataka e ke? Vata kei ita na dau vakasagara na kana, e rawa beka ni o tukuna?

Na ka ogori e dau caka dina, na kana tiko dina, na i vakarau vaka turaga dina e dau vakayacori. E dodonu me dau tiko dina, o koya na dau vakasagara na kana na Turaga, me ratou na veiqaravi vua e na gauna ni kana. Ia, e na gauna ogo, me vaka ni keitou tiko e na keitou vale. E sega ni dua e veiqaravi vei keitou. E sa o keitou saraga vaka vale. Ia, na gauna ga ni kana, o koya e sega ni kana vata kei keitou. E dau tiko ga na nona develi ni kana o koya, e dau kana duadua ga kina. Me vakatalaga na kana dau vakasagari na kana, e sa dau duatani tu ga na nona kuro, e dau saqe kina na

kema. Kevaka beka e sa saga vata ga mai e na dua na sogo, e dau
taki i Liu na kema, ni sebera ni taki na vo ni keimami, me kedra
na lewe ni vale, se ko cei ga e tiko e na loma ni vale. Ia, na
noma kana, e sa dau duatani tu ga na noma i yaya ni kana, me vaka
na noma sa mai bale ogo, e tawa vata ga na noma i yaya ni kana kei
na yagona. Baleta e sega tale ni dua e tiko e loma ni vale, se
tiko e loma ni koro, me na rawa ni vakayagataka na noma i yaya ni
kana. E sa na duatani tu ga na noma i yaya ni kana o koya, vata
kei na noma i gusiqusi ni liga, na noma i be ni kana, kei na noma
teveli ni kana. E keitou na lewe ni vuvala, e sa tiko ga na neitou
teveli ni kana e vale ni kuro, keitou dau kana kina. O koya e tiko
ga na noma teveli e loma ni vale, ya sa dau noma teveli tiko ga ni
kana.

--

Vinaka, e rawa ni o vakamascalataka e ke, na mate e na loma ni koro

vakaturaga o Cuvu. Na gaura e dau mate kina e dua na Turaga, na
kema tekiu taki na gaura e se gai dau vakarogotaki yani kina na
mate. Na i tovo ni veirokorokovi vakacava o ni dau vakayacora,

me vaka ni tiko na noma mata na tukamuni na i Taukei ni Vatanitawake,
e rawa beka ni o vakamascalataka e ke, na i lakolako ni veibu ve
koya, vata kei na noma garavi tiko i loma ni vale. Na noma lotu
taki, me yacova sara ni sa tini e na i bulubulu. Mo vakamascala

taka i ke, na noma rokovl, vata kei na veika e so, e dau caka e na
loma ni koro vakaturaga ogo ko Cuvu?

Na gaura e se gai vakacegu kina o koya, e na sige e vakacegu kina,
e sega ni oti ga o ya, e sa tukuni sara ki na koro tauoko, se me
sa veitalanoataki sara. E dau lai tukuni na i tukutuku o ya, e dau
dau mada vei ratou na turaga ni yavusa. E ratou na kautaga na

wekana voleka, vei ratou na turaga ni yavusa, me ra sa gal lai
 veivosaki, me ra sa gal lai poses vata kina, na ka me na vakayacori.
 Ni sa matata vakavinaka kece na nodratou veivosaki na Turaga ni
 yavusa, sa na gal dau kau na i tukutuku ki na vanua e dodonu me
 kau kina. E sa na oti, e sa na gal tukuni na lewe ni vanua me ra
 kila. Na na oti, sa na gal tukuni vei ira na lewe ni vanua me ra
 kila, vata kai na vanua kece me na lai tukuni kina, vei ratou na
 Bati, vei ratou na gone dau, e vaka kina vei ratou na dau veiqarasvi
 o vale ni kuro. Sa na gal dau kacivaki na i tukutuku ni leqa.
 Na kens kacivaki o ya, e na rawa ni toka beka e na dua na siga, na
 nona leqa, sa gal dau kacivaki. Se oti beka e dua na siga na nona
 leqa na Turaga ogo, e sa gal dau kilai madaga e na lewe ni vanua
 taucoko. Ia, na nona leqa na Turaga na tukapu ogo, e a vakakina.
 E a se sega ni kilai mada, a vunitaki kiko na i tukutuku, sa gal
 ratou pose na yavusa o Lauvatu, sa gal poses kina na ka kece me
 vakarautaki, sa oti o ya, sa gal tukuni na vanua e dodonu me
 tukuni kina, sa ra na gal kila na lewe ni vanua. E na tiko ga na
 yagodra i vale ni bula, me yacova sara na siga e ratou sa lokuca
 kina na luvana, se o ratou na wekana voleka, me sa lai kau mai na
 yagona, me sa na lai davu, e na nona i tikotiko. Ia, me vaka ni
 rua tiko na nona i tikotiko, e dua na Vataniwake, ka dua na nona
 i tikotiko, e sega ni tawani tu, e lala tu ga, na Uluivuka, na
 nona i tikotiko na nodra Turaga e sa bale oti o Ratu Wame Gavidi.
 I na Uluivuka ogo, e tiko kina e dua na vale vakaviti, e dau
 vakayacori ga kina na nodratou sogo. Ko ya e na lai vakadavoni kina
 na yagona. Ia na gauna e sa voleka kina ni sa kau mai na yagodra

na Turaga, e gal dau tiko e dua, me ratou dau iriva na yago ni mate
 ni Turaga. Ni sa iriviri tiko o ya, me na iriva tiko na vanua e
 sa vakarautaki tu me na mai davo kina na yagona na Turaga. Kevaka
 e bogi dua tale e sebera tiko ga mai na yagona na Turaga, e na
 iriviri tiko ga o koya. Na nona iriviri tiko ogo, e sega ni vakayaga-
 taka tiko na iri, ko e da dau kila tu, ya e dua na tiki ni masi
 balavu, sa gal loblobi mai me vaka na iri, me vaka ga ni da dau
 lobika na tiki ni pepa. E da gal bulia ga me vaka na iri. E dau
 va tiko o ya, e gal dau vesu tu na kena i tautauri e dua na reveni
 loloa.

-- Me vaka na nomu vakamacalataka tiko ogo, na nona iriviri tiko na nona
 i davodavo na gone Turaga ko Ratu Josefa Gavidli na gauna e sebera
 ni lai vakadavoti e na nona i tikotiko tabu e na ulu ni vuaka, o
 cet sara mada na marama se turaga, e vakaitavi tiko e na iriviri
 ogo. E rawa ni o tukuna i ke, se e cava na nona i tutu vakavanua,
 na marama se na turaga ogo. Ogo beka e dua ga vei ratou na turaga
 se marama e dau tara ga na yagona na turaga?

O ratou na dau iriviri tiko ogo, ya e vaka tiko e dua na mataqali
 mai na dua na koro. Ia o ratou madaga ogo e dau yacadraton tiko
 o Avete. Ya, ni ratou sa dau lako mai, ratou sa dau kila ga ke
 dua na Turaga i Guvu e Lega, ya sa ratou kila sara tu ga na nodratou
 i tavi. Ya sa ratou dau lako mai o ya, ratou dau mai iriviri tiko.
 Kevaka keimami dabe kece tiko, se dua tale na Turaga Bale mai na
 dua na Yasai Viti e tiko e na gauna o ya, keimami na dabe kece
 tiko i ra, o koya ga e iriviri tiko e na tucake duadua tu, se dabe
 tiko e na i dabadabe i caka. Ni sa na mai iriva tiko madaga na

vanua e na mai vakasavoti kina na yafona, veitalia madaga ke sebera mai, sa na iriviri tikoga me yacova sara na gauna e sa kau mai

kina na yago ni mate. Sa na iriviri tiko o ya, e sa na gai yacova mai na tikiti ni gauna me sa na yaco mai kina nayago ni mate. Ia na nodratou sa lako, me sa lai veikau mai o ratou na lai veikau

mai, e ratou na lako saraga o ratou na luvena. E ratou na vakasuluma mai, e ratou na bita e na loma ni kisi na veikaka kece e ratou a nanuma, me na bitu e na loma ni kisi. Sa oti o ya, e sa na gai kau mai, na gauna e sa kau mai kina o ya, ni se gai vakarau curu mai i loma ni koro, sa ratou na duri tu i kea o ratou na yadra, o ratou na Bati. E ratou sa na duri tu i kea, me ratou sa na yadrava saraga na vanua me ka. Ya sa ratou na sogota saraga, me kakua tale ni dua na lorry, se dua na tamata me curuma mai na vanua o ya. Na gauna vata talega o ya, e sa na giri tiko kina na lali.

Me vaka na ka e da kila, e dau giri tikoga vakamalu.

--- Mere, me vaka ni o tukuna tiko ogo, na kena giri tiko na lali,

e rawa ni o vakamacalataka e ke, o cei soti na tamata e ra dau

giri na lali, e rawa ni o vakamacalataka ratou i ke?

Ni sa giri tiko na lali o ya, o ratou na bati, o ratou mai na koro

o Volivolivi. Me ratou dau giri na lali, me ratou yadrava talega

na yago ni mate ni Turaga. Sa gai giri tiko na lali o ya, sa na

gai lako mai, sa na gai kele i mata ni vale na lorry, sa na gai

caka na i vakasobu. Na i vakasobu o ya, e sa na gai vakasoburi

kina na yago ni mate, e sa na gai kau yani i loma ni vale. Ni

sa na kau yani i loma ni vale, ni sa na lai davo tiko, e na giri

tikoga na lali, ko e iriviri tiko e na iriviri tikoga. Sa na iriviri

tiko na yago ni mate o ya, ke moce me bogi dua tale, ni da lai moce o keda, o koya e iriva tiko na yago ni mate me yacova sara na gauna sa na kau kina me sa na lai bulu. E sega ni tukumi i ke, na gauna e sa kam kina me lai bulu, sa na gai dabe o koya e iriri, e sega. Sa na gai vakayacori e dua na i yau, me ratou sa na gai vakadaveri kina. Ia, kevaka e sega ni vakacaboti vei ratou vei ratou na i yau ogo, e ratou na sega ni dabe. E ratou na iriva tiko na yago ni mate, E na gauna vata tale tiko ga o ya, e na giri tiko ga na lai. Ke na i balebale, ke dua tale e lako tiko yani i reguregu e na gauna o ya, ni ra kila ni sa giri tiko na lai, ya sara ra kila, ni sa tiko i nakoro na yago ni mate. E na gauna talega o ya, o ratou na Bati, sa ratou na yadra wavokita tu na i tikotiko, e sa tiko kina na yago ni mate, kei na vanua, e na lai vakototi kina na yagona se na Sau Tabu beka. Ya sa ratou na yadrava wavoki sara tu ga. Sa dua na ka e dau vakabibi taki i kea, keimami dau karaci sara ga kina na lewe ni vanua. O mada, o ratou madaga na Luvena e ratou a vaka i yaya tiko. A karaci ratou mai na Bati me ratou luva na nodratou i yaya, me luva na mata ilolilo. E sega ni kilai i kea, se o Turaga mai nomu koro se mai vei, ni o sa lako e na veibulu, e na luva ga na nomu i vava, luva na nomu mata ilolilo. Ya, kevaka e ratou vakayacora vakadodonu na nodratou i tovo o ratou na Bati. Ia, e sa na yaco na gauna, sa na kau kina na yagona me sa na lai lotu taki, sa ratou na gai curumai, o ratou na vanua, e ratou vasu kina. Me vaka na Turaga na tukagu ogo, o koya e vasu tiko vei Tui Sabeto, sa na gai curu mai na Tui Sabeto, kei na dua tale na Turaga, me sa na gai vakacaboti vei ratou e

dua na kamunaga, me sa na vakatarai kina, me ratou sa natara na
 yagodratou na nodratou vasu. O ratou saraga, e ratou sa na laveti
 koya, ratou na buluta na yagona, na ka kece va o ya, o ratou sara
 ga o ya, e ratou sa na tara nayagona. Ya o ratou na nona vasu.
 Ni sa na vakayacori oti na kena vakacaboti oti na kamunaga o ya,
 vei ratou na Turaga na Tui Sabeto, ya, sa kena i balebale ni sa
 vakatarai vei ratou me ratou sa vakatarai me ratou sa tara na
 yagona na nodratou vasu. Ya sa ratou na gai tucake, e na gauna mada
 ga o ya, ni sebera ni kau mai tuba na yago ni mate, e sa na vakacabri
 e dua na kamunaga vua na Turaga e iriiri tiko, me sa na gai vaka
 daberi kina. Ia, kevaka mada a sega ni vakayacori e na gauna o
 ya, me a vakadaberi, o koya e na iriiri tikoga, me yacova sara ni
 sa kau i valenilotu, me na lai iriva tikoga na yago ni mate. E na
 vakayacora tiko ga o koya na nona iriiri, me yacova sara ni sa
 caka vua na i vakarau o ya me sa na gai vakadaberi kina. Ni oti o
 ya, e sa na gai laveti mai na yago ni mate, ni sa lave mai tuba o
 ya, e sa na vakarau tu i tuba na vatavata. Na vatavata o ya, me na
 gai mai vakadavoti e cake na kisi. E na sega tale ni dua na ka
 e na binu e na dela ni kisi, e na dela ni vatavata. E sa na dabe
 ga kina na kisi, oti o ya, e tabu tale ni binu i cake na senikanu.
 Me vaka ni o tukuna, ni yagona e binu e na dela ni vatavata, e rawa
 ni o tukuna e ke, se o cei soti na Turaga, e ra dau laveta na
 kisi ni mate nei dua na Turaga e mate, e na yasana vakaturaga o
 Cuvu?

Me vaka ga niu sa tukuna oti toka i kea, ni sa gai soli na vei
 vakadonui vei ratou na nona vasu, me ratou tara na yagona. E

me muria tiko ga na vanua e tevu tiko kina na i butubutu.
tiko i cake na kisi ogo, sa na gal lako tiko na yago ni mate ogo,
kina na yago ni mate. Sa na gal lave tiko na vatavata o ya, davu
bin ga e na yasa ni teveli se na vanua e sa vakarautaki tu me davu
sega tale ni dua na senikau e a bin e na dela ni kisi, e ra a gal
ni kisi. Na sisi duava o ya, e a tiko e na dela ni kisi. E
lega, gal dau kau mai na salusalu na sisi me gal bin e na dela
dau kena i valavala vakaturaga mai Tonga, kevaka e dua na Turaga e
a ratou a kauta tiko yani na sisi. Na sisi o ya, e rua na salusalu,
ratou a lako tale ga yani e so na i lakolako vakaturaga mai Tonga,
Bale e ra dau lega. Sa gal dau bin na tabu kisi o ya, me vaka ni
e na dua na kisi, e dau bin ga e na nodra kisi ni mate, na Turaga
Me vaka ni da kila, na tabu kisi e sega ni dau bin vakaveitaila
kina, sa gal oti, sa gal bin e na dela ni kisi na tabu kisi.
i cake na kisi. E na tabu tale ni dua na senikau e na bin tale
vatavata. E ratou sa na taurag na vatavata, ia e na dabe tikoga
kina na kisi. Ni sa oti o ya, e ratou sa na gal laveta na nona
dela ni vatavata o ya na nona i davodavo, sa na gal mai vakadaberi
ya, e sa na tu kina na nona i davodavo. Sa na gal mai tu e na
gal mai vakadabera e na dela ni vatavata, na i vatavata talega o
kina. Sa ratou gal colata mai na kisi i tuba o ya, sa ratou na
Me vaka ni ra dau tara ga na yagoni mate, o ira na vanua e ra vasu
sa na colata na kena kisi. Ya o ratou saraga na Turaga mai Sabeto.
na tara na yagona kena i balebale o ya, sai ratou saraga e ratou
kena i balebale o ya, sa o ratou sara ga mai Sabeto, e ratou sa

Me yacova sara ni kau i vale ni lotu, ya e qiri tiko ga na lali, me tekivu na gauna e kau mai kina i loma ni koro, sa na qiri tiko ga na lali, me yacova ni sa kau sara i vale ni lotu. Ni sa na kau yani i vale ni lotu, e sa na gai bin i ra na vatavata, sa na gai lave mai na kisi. Sa ratou na gai laveta na kisi, e sa na gai lali vakadaberi e na vanua, e sa vakarautaki tu e na loma ni vale ni lotu me na lali dabe mai kina. Ia ni sa lali dabe toka mai vale ni lotu, ketou sa na gai lako yani o ketou na dauri senikau, sa na gai lali bin i ra na senikau, me ra bin ga e na yasa ni teveli, se vata me na lali vakadavori kina na kisi. Ia ni sa oti o ya, ni sa vakayacori oti na lotu ni veibulu, sa na gai kau tale mai ki tuba. Na kena kau mai ki tuba o ya, e na sega ni rawa ni dua e lili tiko e na lili tiko ga na Turaga na Talatala, e ratou na vakaitavi tiko e na sogo ni veibulu. Sa na gai muri tale mai na i lakolako ni veibulu ogo, e ratou sa na gai lako sobu mai o ya, na vanua ketimami sa na muria mai o ya, ya ketou sa na muria mai na yasa ni sa tabu p ya, e ratou sa na yadra tale tu i kea o ratou na Bati. Ni ratou sa yadra tu o ya, e na sega ni ketimami na lako kece ki na yavu tabu, se na sa tabu me na lali vakayacori kina na veibulu. Sa ketimami na lako ga kina, o ketimami na wekana voleka. O ira kece na Lewe ni vanua, e ra sa na duri kece tu ga mai i ra. Sa na gai lali vakayacori i kea, na sogo ni veibulu. E na gauna e sa na bulu oti kina, e na kau tani mai na tabu kisi, sa na gai oti na ike, me se gai vakarau me bulu. Sa na gai oti na ike, se na i davodavo e sa vakarautaki tu, me na lali oti kina e na i bulubulu. Me yacova na gauna e sa na bin oti kina, e rau sa na gai kau mai na

salusalu ruarua ogo, e rau sa na gai mai buki na futuna ruarua.
Ya na uluna beka, kei na yavana, e sa na gai lai buki kina na sisi
ogo. Ia, ogo e ratou a buki ga o ratou namarama ni Tonga e ratou
kauta tiko yani, me vaka ga ni ratou kila ga na kena i cakacaka.
Me vaka ni nodratou ni valavala vakaturaga mai Tonga. E ratou sa
bukia na sisi, na tabu kaisi e sa kautani mai, e sa gai tiko ga o
koya e taura na tabu kaisi. Ia, me vaka ni a tolu na tabu kaisi e
a tiko kina, keitou vakabauta ni ratou a taura kece o ratou mai
Sabeto o ya. Me vaka ni levu duadua na i yan, e ratou a taura o
ratou mai Sabeto.

E na talanoataka tiko yani o Adi Asenaca, na veitokorokovi e dau
 vakayacori vakaturaga e na nodratou loma ni vale, me vaka talega
 kina, e na loma ni koro, vakaturaga o Nabuna?
 Vinaka, na veitokorokovi e dau vakayacori vua na Turaga na tamagu,
 e na nona loma ni vale, kei na nona loma ni yavusa. Da taura mada
 i Liu, na neitouloma ni vale. Me vaka na gauna ni neitou kana,
 e sa dau tiko tani ga na nona i yaya ni kana. Taura mada, e na nona
 lako tu, e na nona lakolako vakavanua se dua ga na vanua e gole tu
 kina, me donumaka na neitou gauna ni kana vakavuale, sa na tiko
 tani ga na kana, e na tawa tani tiko ga na kana e na nona i yaya ni
 kana, sa na maroro tale tiko ga, ya ni bera ni keitou kana, e sa
 na caka rawa va o ya. Ia, kevaka e keitou sa kana, ka donuya tiko
 o koya, ni dau oti ga namasu, sa keitou dau cara rawa na benu, ya
 na i tovo vakaviti me da dau cobo. Me da dau cara rawa kina na
 nodra benu na turagakeitou dau cakava ga vaka oya, baleta me kua

TOPIC: HONOUR.
 INFORMANT: ADI ASBNACA TABAIWALU.
 PLACE OF ORIGIN: NABUNA KORO
 PLACE OF INTERVIEW: RAIWAI.
 DATE:
 INVESTIGATOR: VASITI LIGAIRI.
 T.R.

na kaci e na gaura ni kana. E vaka kaitou dau rokova vakabibi sara na tikina ko ya. We kua ni kaitou dau kaci takosova ni kana tiko na Turaga na tamagu. Ia, na kena i karua, ni kaitou dau moce, o koya mada, me vakaraitaka baleta o koya, e sa tiko tale ga na nona rumu, e tiko kina na nona i mocemoce, o koya duadua ga e na moce kina. E na nona rumu madaga, e na nona rumu madaga, na kaitou dau rokovi koya sara kina, kaitou sega ni dau curuma vaka vaitalia, se me kaitou vakayagataka na nona i yaya ni moce. E na Loma ni yavusa, na nodra dau rokova, se na nodra dau rokova na nona i tikotiko, e na nodra dau lako yani na lewe ni vanua, se e dua ga na tamata e lako yani, e na nona vale, e ra dau tama rawa yani. Me vaka ni ra sa kila, o ira na turaga, e ra dau tamaga e na i tamatama ni turaga, o ira na marama, e na nodra i tamatama ga na marama. O ira na turaga beka, ni ra tama, e ra va toka ogo, duo o. E na gal sauma mai o koya mai vale. Se o ira na marama, ni ra dau vakabula yani, me ra tama yani, e ra na va toka ogo, mai na vakadu e. Oti o ya, e sa na gal saumi mai vale. Ya, kevaka e ra sa gal via curu yani, e ra sa gal curu yani, ra dabe i ra, ra vaka cobocobo. We ra dabe toka mai ra e na yasa ni katuba. Ia, na veimailwai, vei kaitou madaga vaka lewe ni vuvale, me vaka ni kaitou dau rokova sara na tamai kaitou, ni sa dabe toka o koya i cake, sa sega tale ni rawa vei kaitou, me kaitou veilakoyaki e na Loma ni vale, e sa na sega tale ga ni rawa, me kaitou vakasabalia taka tu na kaitou i sulusu. Kaitou dau rokova sara vakalevu na tikina o ya, me vaka ni kaitou vakaraitaka tiko e na Loma ni koroni sa dabe tiko o koya, e sega ni rawa ni kaitou veilakoyaki i dakuna

kevaka keitou via lako, e na keitou gasé, e na sega ni keitou
lako tucake. Ke dabe tiko o koya e na dua na vanua, me keitou
via tara yani e dua na ka, e sa na bau dredre toka ni keitou na
tara. Keitou sa dau vakatabui keitou sara me keitou tara e dua
na ka, ya na neitou vakaraitaka tiko, ni keitou rokova sara vakalevu
na tikina ko ya.

--

E vakacava na kena i vakarau ni sa dau lako yani o koya me nodra

dau lako yani ki na vanua, e dau vakacava toka na nodra veimailwai
vata kei ira na nona lewe ni vanua, e ra dau vosa vakaveitaila vei
koya, se mo vakaraitaka mada i ke, na i tovo e ra dau rokovi koya,
me vakaraitaki tiko kina, ni turaga tiko o koya ni dua na vanua?

Vinaka, na noqu rei madaga vei ira na lewe ni vanua, na veirokoroko
vi e ra dau vakaraitaka, sa dau usivi sara. Na veiwali madaga, e
ra sega ni dau vosa vakaveitaila vua, e sega ni rawa ni dua e lako
tu ga mai, mai vosa sara vua, se veiwali mai vei koya, veitaila
saraga, ke rau veitavaleni, se cava. E sa vaka me ra rokovi koya
ga e na i tutu, e sa vakacolatiti tu kina.

--

E vakacava na tabana ni sogo, e so na sogo e dau vakayacorti mai

Nabuna, me vaka na sogo ni lotu, se sogo ni marau, se sogo ga vaka
Turaga, me dau caka kina na veivosaki vakavanua. Au vinakata mo
vakaraitaka i kea na nona dau rokovi talega, me vaka na nona dau
vakaraitaki tu na nona i dabadabe, na nona vakaraitaki na nona dau
kana i ke, se dau caka e dua na kana vakavanua, e dau kana i liu
o koya, se ra kana vata kece ga vakadua kei ira na lewe ni vanua.
E rawa ni o vakaraitaka toka i ke?

Vinaka, o koya vei ira na lewe ni vanua, ni dau lako yani e na dua

sogo, e ra sa dau vakarautaka tiko ga yani na nona i dabedabe, ya
me dabe mai cake, Me vaka me da tukuna mada, na kana. Me keimami
kana vata vaka lewe ni vanua va o ya, e sa tiko sara ga na nona i
dabedabe, sa tiko tani ga na nona i yaya ni kana. Keimami kana
vata kegega, ia e tektivuna ga o koya. Ni kana oti, e vaka ga na
kens i vakarau e dau caka oti tiko, e sa gai dau cara na benu.
Ia vei ira na lewe ni koro, se vei ira na lewe ni vanua, me keimami
kana vata, e kana oti sara, me vuluvulu, e sa gai cara na benu, ya
me ia na cobo. Ia, e sega ni vaka na neitou dau cakava i vale, ya
me ra dau vakarokoroko taki koya ga, e ra gai dau cara na nona
benu ni sa kana oti. Na nona lako yani e na sogo, e sa, me vaka ni
da kila, na nona i tovo vakaviti, o Matanivanua, e sa nona kekekece
ga na vosa, kei na ka kece. Ni bera ni rau lako e na dua na sogo,
e vaka ni rau sa dau lai veitalanosa oti, na ka kece, kevaka e
kaciva o koya e dua na sogo, e sa na tukuna o koya va na Matanivanua,
na Matanivanua, e gai kaciva na sogo. Ni sa dau yaco yani ki na
vanua ni bese, se na vanua ni sogo, sa gauna ga nei Matanivanua,
me vasa tiko kina. E vakavo sara me sa gai vinasakati me vosa, e
dodonu me vosa, e nona i tavi me vakaitavi taki koya kina, sa na
gai gauna o ya, me vakaitavi taki koya kina. Na vo kece ni gauna
o ya, e sa nona tiko ga na Matanivanua. I vale ni lotu, taura
mada na lotu, me vaka na neitou vale ni lotu e na vanua vakaturaga
oqo, e sa tiko ga na nona i dabedabe. Ni lako yani o koya, e sa na
lai dabe tiko ga e na nona i dabedabe, ka sa vakarautaki tu. E sa
vakarautaki tale tu ga i vale ni lotu, na nona i yaya ni lotu, sa
i koya, na Vola Tabu kei na sere. Ni caka tiko na lotu, me sa lai

oti. Na lewe ni vanua e sa na wawa taucooko, se na lewe ni vavakoso,
 e na loma ni vale ni lotu. Keimani na wawa taucooko, sa rau na
 gal lako mai kei na dauvanau, se o koya e vakaitavi e na lotu e
 na gauna o ya, rau sa na gal liu mai o rau e na mata ni katuba,
 keimani sa na gal murti mai. Me va tiko o ya, e na veisiga kece
 ni lotu. Keimani wawa, me rau liu mai, me yacova sara ni rau sa
 liu mai tuba, keimani gal murti mai na lewe ni vavakoso.
 Me vaka ni o lako tiko mai e na dua na loma ni vale vakaturaga o
 Asenaca mai Nabua, mai Koro, e na yasana ko Lomaviti, au
 vinkata e ke, mo vakaraitaka, e vakacava na gauna e dau sucu kina
 e dua na gone Turaga e na loma ni vale. E rawa ni o vakaraitaka
 i ke, na cakacaka kece e dau caka vei koya, e na gauna e gal sucu
 oti?

Na sucu ni gone e na neitou loma ni vale mada, me da taura. Au na
 via talanotaka ga yani vei iko na ka au raica, kei na ka au a tiko
 donuya, na gauna e a vakayacori kina. Me vaka ni neitou gone e
 sucu, me vaka na tamana, e cavutu sara ga mai e na neitou loma ni
 vale. Ni sa sucu ya ogo na gone, ni ulumatua gal tagane, e na gal
 kau vakaturaga na kena i tukutuku, vau na tamai yalewa, sai koya na
 tamai tinani gone. E kau kina na i tukutuku vakavau, e kau kina
 na tabua, me tukuni ni sa sucu na gone ka tagane. E va o ya, na
 noda veitokorokovi vakavau, e na noda kauwaitaka tiko na noda i
 tavi, e dau lai tukuni kina, me da muria tiko ga na sala vakavau.
 E da dau lai tukuna, ni sa tukuni oti o ya, sa gal lai veivosakitaki
 na yaca i koya na gone. Na kena yasana vakaviti na i vakatoka ni
 yaca. Sa gal lako mai o koya me mai vakatoka na yaca ogo, e na

nona i vakatoka talega ni yasa e dua na tabua. Me vaka na nodas i
 tovo vakaviti, e da kila tiko, ni i vakatoka ni yasa, e dau dua na
 ka e dau kauta mai, me vakalevu ga na tabua e na gauta ogo. Ni
 sa caka oti na i vakatoka ni yasa, sa mai tiko yani na gone, e sa
 mai tiko yani i vale. Oti o ya, e sa gai caka na kena vakabogiva,
 na vakabogiva o ya, e sa mai caka tiko i vale, e ra sa tiko na
 veitinani, sa gai dau nanumi ga kina ni rau sa gai tadu mai, sa gai
 caka kina na kakana, e dua na magiti, sa ratou gai kana vata kina,
 o ira na wekai tinani gone, kei ira na wekai tamani gone, me
 ketimani sa gai kana vata kina. E na noqu a tiko donuya saraga, a
 caka saraga vakavanua, a ra kevekeve kina, se ra a rogorogo kina
 na buinigone. Me vaka na noqu a talca, o ira kece na buinigone, e
 ra a mai tiko i vale, e na nodas a rogota tiko na gone. Me yacova
 sara na bogi va, ni ra tiko ogori e vale, e sega ni tau i ra na
 gone, e ra rogota tikoga me yacova sara na bogi va. E sega ni davo
 na gone e na nona i davodavo, me vaka e a vakarautaki tu, e ra moce
 ga, me ra keveita tiko ga na buinigone. Au a donuya tale tiko ga
 na gauta e caka kina, ni sa oti na vakabogiva, e sa gai tiko na
 veitinani. Ia meu vakamasalataka madaga na nodrau idavodavo na
 veitinani. E a caka na nodrau i tevutevu, me vaka ni gone vou, e
 a dumu kina na taumamu ni Viti, me vaka ni da kila na gatu. E
 na dumu tu i loma ni vale, e na dumu tu vei rau na veitinani.
 Na nodrau i davodavo, e tevutevu tu na ibe, e na kena veimataqali, me
 rau davoca tiko na veitinani, o rau na veitinani vou. Me vakatala
 ni dua na i tovo ni vakarokoroko vakavanua, au a talca ni a vakayacorti
 vasa na gone vou, o ya na kena sucu e dua na gone vou, o ya na

rogorogo. Ni ra mai rogorogo e so na weka ni gone, e ra mai rogo-
 rogo, e ra kauta mai e so na i yaya, me ra mai sikova kina na gone
 vou e sa gai mai sucu. E so e ra kauta mai na i yaya ni gone, na
 souu, na veikva vaka o ya, me yaco e na i be, me ra mai rogota kina
 na gone vou, ko e se gai sucu. Me vaka na nodra rokovva, se
 taleitaka, na gone vou e se gai mai sucu, era mai rogota kina, sa
 i koya beka na yasa e da sa kila tu e na gauna ogo na Kevekeve.
 Me ra mai keveita kina na gone vou. Ia, e dua talega, au sa se ga
 ni raica me se caka tu vakalevu, au au a raica talega ni a caka, o
 ya, na kana Baleti. E dau caka ga na kana baleti vakavua, vei ira
 na ulumatusa. Ia na kana baleti au a tikoko donuya ogo, e a vakayacori
 vua na gone vou ketou a susuga tikoko, o ya, na gauna e a sucu mai
 kina, e dau caka ga na ka ogo, me dau rokovv kina na gone vou. Ni
 dau caka e dua na kakana, e dau keveita toka na gone o weka i tinana,
 e keveita toka na gone, me gai kana e na gauna e keveita toka kina na
 gone. O ya na vakaraitaki tikoko ni veitokorokovi vaka o ya, e
 vakaraitaki tikoko, kevaka e dua tale beka na tamata, se dua tale
 beka na wekana, e via keveita, e sa rawa ni keveita kakana tu e na
 gauna o ya. Ya mo vakaraitaki ga ni nona tokova na gone o ya, ni
 gone vou, ka ulumatusa. E na siga gone o ya, ni vakayacori na i
 tovo ogo, au se gai bau raica vakadua talega, sa gai keveiti toka
 na gone, e vakarautaki na i dabedabe ni gone, me vaka ni da kila
 tauoko tu na i be, e vakarautaki e dua na i dabedabe, e rau dabe
 kina na veikveve, e rau na veitogoti toka, sa gai so tale na i sulu.
 -- Asenaga, me vaka na nomu tukuna toka ogori na nona rogoti toka e
 na nona kana baleti, e rawa ni o vakaraitaka i ke, o cei sara mada

na tamata, e veikve toka. Se o cei e ratou dau kevea na gone

turaga, e ra dau sucu mai e na nomudou vanua vakaturaga mai

Nabuna?

Au a raica e na siga o ya, kevake e sega e dua na wekana voleka, ya
kevaka e sega ni nona nei se na nona nana levu, se na nona nana

lailai, e na kevea. E na siga o ya, ni keitou a cakava, e a kevea

toka e dua na nona nana levu na gone ogo. Sa gai kana kina na nona

nana levu. Ia, ni dua tale natikina e dau raica, na ka kecekece e

vakayacori va na gone, e sa na taura ga, b koya e roqota toka na

gone. Ya na i dabebe e ratou vakarautaka na weka ni tagane, e

na nei koya e roqota. E na siga o ya, ni sa tevu mada na nodrau

ibe, na nodrau i dabebe, sa gai tikiko tale e so na i sulu, me

vaka e da rawa ni tukuna, na i sulu vakavalagi, e na gauna ogo, e

a ologi talega kina na gone ogo, e sa gai kanu me roqota toka o

koya e veikve, sa gai kana, oti o ya, e sa gai taura kece o koya

na ka e vakarautaki. O ya na ibe, keti na i sulu kece e a vakarau-

taki tu, me nodrau i dabebe, se me rau vakayagataka me nodrau i

dabebe, se me rau vakayagataka sa gai nona ga o koya e mai

roqota, se o koya e mai kevea na gone. O ya, me i vakarautaki tu

ga ni nodra rokova na gone, ni ulumatua, ka matai ni gone, e na

dua na vuvale, e dau va o ya na kena i cakacaka ni kana baleti, o

ya me vakaraitaka tikoga, ni o tinana madagan, e rawa ni roqota

toka ga ka kana, e na gauna ogo e da sa sega ni raica sara tu kina

vakalevu, o au, au bau kalougata, niu a bau raica, e na kena a

vakayacori e na siga ko ya.

Io, me vaka ni sa mai oti toka o ya, na nonu vakamagalataka na

sucu ni dua na gone turaga, vata keti na nona qaravi tiko, me
yacova sara na nomu sa lai talano~~taka~~ yanti na nona kena baleti.
Ia, e vakacava sara mada na nodra dau rokova na lewe ni koro vaka-
Turaga o Nabuna, na nodra koro, mevaka na nodra velimaliwai vaka-
taki ira, na nodra veitokorokovi vakatiki ira, e cava kina na ~~ni~~
nomu nanuma?

Me vaka na loma ni koro ogo, e tiko madaga na nodra veitokorokovi
vakatiki ira ga, vaka lewe ni vanua. Me vaka e dua na kena i
vakaraitaki na noqu a raica, ni sa ra tiko e na loma ni koro, e
sa tabu ni dua e ~~ni~~ tu mai na dua na ucu ni koro, ka kaila tu
mai e na dua, se karaci tu mai e dua e tu mai na yasa ni koro ka
dua. E da raica gona na nodra rokova tu na nodra koro, se na
veitokorokovi ga vakatiki ira, e ra lako e na dua na vanua, se e ra
curuma e dua na vale, se ra veivosaki se tukuna na ka e ra
veivosakitaka, e ra veivosaki taka va o ya e na loma ni vale, e
sega ga ni ra kallavaka tu, se me ra karaca tu e dua e na loma ni
koro. O ya na noqu raica tiko, e na nodra rokova na lomani koro.
Ia, na noqu raica tale tiko ga yanti, na nodra rokova na nodra koro,
e ra rokova madaga na i vakaro e sa tau e na nodra loma ni koro.
Ya vei ira na cauravou, e dua na kena i vakaraitaki, sa tukuni ga
me sa kua na mateni, se sa kua na vakasausa e na loma ni koro, o
ya e sa kua. Ia e du beka ga na nodra rai vakavunua, ia me vaka
mada ga ni ra sa raica ni sa tukuni vei ira me sa kua, ni ra sa
raica na nokovi ni nodra koro, se na veitokorokovi e tiko vei ira,
au se sega ni raica me ra kaila, se me ra mateni tale mai e na
loma ni koro, se me ra vakasausa. E dua talega na i tovo ni

veitokorokovi au via vakaraitaka i ke, o ya na neiton veitokorokovi
 madaga vakataki kaiton, na lewe ni matavavale vakaturaga ogo. O
 au madaga, me vaka me da raica madaga, meu kua ni dau vosa tu i
 cake, se meu vosa tu i cake, vua na noqu i tubutubu. Me vaka
 madaga vel noqu Hatu, kevaka e kacivi au, se dua na ka e via talai
 au kina, au na lako yani, dabe i ra vakamalua, ka keitau gai
 veivosaki. Me vaka talega kina vua na marama na tinaqu. E vaka
 tabui dredre sara, se sa vaka e matau mai vel kaiton, me kaiton
 dau rokova na neiton i tubutubu. Kaiton sega ni dau veivosaki tu
 i cake, me kaiton dau kallavaka tu e dua. E na neiton loma ni vale
 madaga, kaiton da vakatabuya, kina na kaila, se me dua e karakara
 levu tu. E kaiton veivosaki ga e na i vosavosa vakamalua, me vaka
 me kaiton dau vakaraitaka tu madaga, e na loma ni koro. Kevaka ni
 da raica tikio, o ira madaga ogo, e sa ra raica tikio na i tovo o ya,
 e sa tikio talega na veitokovi se veitokorokovi. E sa tabu madaga
 me ra wavoki vakaveitaila e na neiton yasa ni vale, se me ra kaci
 yani e na loma ni vale. Se o kaiton madaga me kaiton kaci mai.
 E vaka me ra sa vakavulici tale ga kina, e sa vaka e matau tale ga
 vel ira e na nodra dau vakatabui ira, mai na nodra dau gito yani,
 se na nodra dau veivosaki i cake, e na mata ni neiton vale.
 --Me vaka niu vakamacalataka tikio ogo na veitokovi, e sa dau vakayacori
 sara i lina na i tovo ogo. Me vaka na nomudou i tubutubu e na guma
 mai lina sara, se e gai caka tikio ga ogo?
 Me vaka niu a rogo i talanoataka na i tovo ni veitokorokovi ogo, go
 e na guma e lina, a se bau kaukauwa sara na i tovo ni nodra veitoko-
 rokovi e ra dau vakayacora o ira na neiton i tubutubu turaga, se o